

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

МИХАЙЛЮК Валентина Олександрівна

УДК 372.8083:808.3

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ
АГРАРНОГО ВУЗУ**

**(на матеріалі спеціальностей “Облік і аудит”
та “Менеджмент організацій”)**

13.00.02. – теорія та методика навчання
(української мови)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 1999

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор **Плющ Марія Яківна**, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, професор

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор **Городенська Катерина Григорівна**, Інститут української мови НАН України, заступник директора

– кандидат педагогічних наук, доцент **Лукач Світлана Панасівна**, Ніжинський державний педагогічний університет імені М.В.Гоголя, завідувач кафедри методики української мови

Провідна установа – Херсонський державний педагогічний університет, кафедра українського мовознавства, Міністерство освіти України, м.Херсон

Захист дисертації відбудеться “ 18 ” листопада 1999 р. о 16-30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (252601, м.Київ, вул.Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (252601, м.Київ, вул.Пирогова, 9).

Автореферат розіслано “ 7 ” жовтня 1999 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.П.Рудницька

Загальна характеристика роботи

Актуальність та доцільність дослідження. У період оновлення всіх аспектів життєдіяльності суспільства та реалізації Державної національної програми “Освіта (Україна XXI століття)” об’єктивний рівень загальнонавчальної підготовки фахівців різних галузей народного господарства визначається сформованістю їх ділових комунікативних якостей. Усе очевиднішим стає той факт, що не сама сума знань, а синтез знань, умінь і професійних переконань є основним показником всебічно підготовленого фахівця, який обізнаний із найважливішими законами документознавства, знає основи ділового спілкування в усній і писемній формах у типових ситуаціях, уміє вести ділові переговори, комерційну кореспонденцію, укладати договори, контракти, угоди, планувати ділові поїздки тощо.

Реформування мовної освіти зумовлює кардинальні зміни у змісті, структурі і технології навчання мови, потребу у формуванні культури фахового і ділового мовлення студентів вищих закладів освіти, у створенні теоретичної і практичної моделі підготовки фахівців різних галузей до трудової діяльності.

Науково-методичним підґрунтям у розв’язанні цієї проблеми є дослідження вітчизняних методистів О.Біляєва, М.Вашуленка, М.Стельмаховича, М.Пентилюк, Л.Скуратівського та ін.

Закон про мови в Україні, Декларація про державний суверенітет України, Конституція України – документи, що утверджують державність української мови, у зв’язку з чим питання культури ділового мовлення набувають особливої ваги, адже українська мова не зможе стати офіційною мовою України, доки діловий стиль не стане стилем державного, політичного, господарського життя.

Українське ділове мовлення має стати динамічною системою знань, яких набувають студенти у процесі пізнання економічних законів розвитку, вивчення специфіки тих галузей виробництва, в яких вони працюватимуть.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю ведення діловодства в Україні державною мовою, а отже, зрослими вимогами до ділового спілкування на офіційному рівні українською мовою, необхідністю розглядати розвиток культури ділового мовлення як вияв вищої потреби суспільства в оволодінні технологією документознавства, що становить частку загальнонаціональної культури.

Актуальність обраної нами теми дисертації посилюється також відсутністю в українській методиці спеціальних монографічних досліджень такого напрямку.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Вибраний напрям дослідження пов’язаний із створенням навчальної програми і напрацюванням методичних рекомендацій щодо проведення практичних занять з мовного курсу, що вивчається на економічному факультеті аграрного вузу, підготовкою навчальних посібників, довідників-практикумів, міні-словників до кожної навчальної теми.

Тема дисертаційного дослідження пов’язана з науковими напрямами НПУ імені М.Драгоманова “Теорія і технологія навчання та виховання в системі народної освіти”, “Дослідження проблем гуманітарних наук”, замовниками яких є Міністерство освіти України, та вимогами Державної національної програми “Освіта (Україна XXI століття)”.

Тема дисертації узгоджена і затверджена Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 1 від 11.01.99).

Об'єкт дослідження – процес формування культури усного і писемного ділового мовлення студентів аграрного вузу.

Предмет дослідження – методика формування структурно-функціональних комунікативних якостей ділового мовлення в його усній і писемній формах у майбутніх фахівців економічної галузі.

Мета дослідження – розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити теоретико-практичну модель формування культури ділового мовлення.

Гіпотеза дослідження: мовний курс забезпечить підвищення рівня культури усного і писемного ділового мовлення майбутніх фахівців економічної галузі, оволодіння діловою лексикою, діловою термінологією та використання мовного інструментарію у практичній діяльності, якщо він:

- поєднуватиме системно-нормативний, структурно-функціональний, комунікативно-діяльнісний підходи до опрацювання мовного матеріалу;
- спиратиметься на розроблену систему мовленнєвих вправ, зміст яких пов'язаний із найважливішими проблемами обраного фаху;
- забезпечуватиме оволодіння процесом орієнтування у ділових ситуаціях, їх мовленнєвими і немовленнєвими засобами;
- буде ґрунтуватися на використанні комунікативних прийомів взаємодії студентів; на реалізації системи комунікативних умінь і ділової імпровізації;
- стимулюватиме ефективне засвоєння лексичного, граматичного матеріалу мови ділових паперів, ділової документації, спираючись на основні одиниці мовлення (словосполучення, речення, текст як вищу комунікативну одиницю);
- створюватиме функціонально-семантичні поля як основу формування культури ділового мовлення студентів;
- реалізуватиме форми і методи контролю й перевірки якості знань студентів (навчальний рейтинг, тестові завдання).

Відповідно до предмета, мети, гіпотези визначено основні **завдання дослідження:**

- 1) окреслити поняття “культура мовлення” і “культура ділового мовлення”, їх основні комунікативні якості;
- 2) дослідити психолого-педагогічні засади формування культури ділового мовлення студентів;
- 3) запропонувати теоретико-практичну модель формування комунікативних умінь і навичок студентів, їх комунікативної компетентності у сфері виробничої діяльності з обраного фаху;
- 4) обґрунтувати критерії вибору текстів ділової документації для підвищення ефективності функціонування мінімальних і максимальних комунікативних одиниць усного й писемного ділового мовлення;
- 5) розробити й апробувати модульну систему навчання мови ділових паперів за технологічними картами-схемами відповідно до класифікації документів;
- 6) перевірити ефективність застосування тестового контролю і перевірки якості знань

студентів за розробленою методикою.

Методологічною основою дослідження є: теорія наукового пізнання, яка стверджує єдність і зв'язок конкретного й абстрактного, емпіричного й теоретичного; положення філософії про мову як суспільне явище, як засіб спілкування; про взаємозв'язок мови, мовлення, мислення і свідомості; основні положення системного підходу як методологічного способу пізнання явищ, фактів, процесів, пов'язаних з майбутньою трудовою діяльністю студентів; усвідомлення ролі української мови в національно-культурному, державному відродженні України.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення: про системність мови, мовлення, їх функцій; про мову як систему взаємопов'язаних між собою фонетичних, лексичних і граматичних засобів; про структурно-функціональні комунікативні якості ділового мовлення; комунікативну ділову компетентність майбутніх фахівців; вчення про сполучуваність мовних одиниць, їх функціонування (В.Русанівський, М.Кочерган, В.Виноградов, М.Жинкін та ін.); про структуру мовленнєвої діяльності (Л.Виготський, О.Леонт'єв, І.Зимня та ін.); про досягнення в галузі функціональної практичної стилістики (А.Коваль, Л.Мацько, М.Стельмахович, М.Пентилюк та ін.).

Методи дослідження. У дисертації використано описовий метод, спрямований на вивчення теоретичної спадщини з питань культури ділового мовлення; структурно-функціонально-комунікативний підхід до їх дослідження (О.Біляєв, М.Вашуленко, В.Мельничайко, М.Пентилюк та ін.).

У процесі дослідження використано емпіричні методи (узагальнення досвіду викладачів вузів з проблем формування культури ділового мовлення, узагальнення власного досвіду спостереження за усним і писемним діловим мовленням студентів економічного факультету на семінарських і практичних заняттях; анкетування; аналіз письмових робіт (диктантів, переказів ділових текстів); діагностичні та формуючі бесіди, педагогічний експеримент; кількісний та якісний аналіз експериментальних даних).

Основним методом дослідження є структурно-функціональний, комунікативно-діяльнісний, викликаний новими вимогами часу у навчанні культури ділового мовлення майбутніх бухгалтерів-обліковців, аудиторів, менеджерів; новими підходами до мовного навчального матеріалу, його презентації та засвоєння.

Експериментальною базою дослідження обрано економічний факультет Миколаївської державної аграрної академії та споріднені факультети Миколаївського морського технічного університету імені Макарова, Миколаївської філії НаУКМА, Вознесенського сільськогосподарського технікуму та ін.

Дослідження проводилося протягом 1995-1998 років і охоплювало кілька етапів науково-педагогічного пошуку.

На першому етапі (1995-1996 рр.) теоретично осмислювалася визначена проблема; проаналізовано філософську, педагогічну, психологічну, методичну літературу; проведено пошукову роботу, спрямовану на визначення об'єкта та предмета дослідження, конкретизовано мету і завдання його.

На другому етапі (1996-1997 рр.) науково обґрунтовано зміст, принципи, основні методи формування культури ділового мовлення у студентів аграрного вузу економічних

спеціальностей; систематизовано розробки окремих концепцій вивчення мовного курсу у вищих закладах освіти нефілологічного профілю; проведено констатуючий зріз, під час якого вимірювалися рівні сформованості мовних знань і умінь студентів, визначалися типові помилки в їх усному та писемному діловому мовленні; створено теоретико-практичну модель формування комунікативних якостей ділового мовлення, комунікативної компетентності студентів; розпочато застосування модульної системи навчання і тестового контролю та перевірки якості знань студентів; продовжено відбір дидактичного матеріалу економічної тематики для практичних занять.

На третьому етапі (1997-1998 р.р.) проведено формуючий експеримент, у ході якого перевірялася розроблена методика проведення семінарських і практичних занять відповідно до складених навчальних модулів. Проаналізовано матеріали формуючого експерименту, внесено корективи у формування концептуальних положень.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що в дисертації

- здійснено науковий аналіз змісту навчання культури ділового мовлення як показника мовленнєвої компетентності студентів у закладах вищої освіти (на основі спеціальностей “Облік і аудит”, “Менеджмент організацій”);
- досліджено основні принципи формування культури ділового мовлення (структурний, функціональний, принцип ситуативності, комунікативності тощо);
- створено модульну систему розвивального навчання культури ділового мовлення, реалізовану в програмі, методичних рекомендаціях, що сприяють розвиткові пошукової пізнавальної активності студентів;
- запропоновано методичну технологію навчання мови ділових паперів, форми, методи, прийоми, систему вправ з метою формування у студентів належної культури ділового мовлення;
- розроблено тестові завдання до кожної теми курсу (навчального модуля) з метою об’єктивності в оцінюванні знань студентів;
- розроблено ділові, рольові ігри, імітаційні завдання як важливий засіб формування культури усного (монологічного, діалогічного) ділового мовлення;
- укладено міні-словники до кожної навчальної теми, що забезпечує належний рівень володіння мовою ділових паперів, українським діловим мовленням.

Теоретичне значення дисертації полягає в обґрунтуванні важливих принципів, що лежать в основі навчального процесу (структурний, функціональний, комунікативної спрямованості, ситуативності, свідомості навчання); у розробці структурно-модульної системи навчання мови ділових паперів, тестового контролю і перевірки якості знань студентів.

Практичне значення дослідження вбачаємо у створенні експериментальної навчально-модульної програми мовного курсу “Українське ділове мовлення” для студентів економічного факультету і методиці її реалізації. Запропоноване в дисертації дослідне навчання культури ділового мовлення для неспеціальних закладів вищої освіти і нефілологічних факультетів та науково обґрунтовані методичні рекомендації щодо проведення практичних занять з курсу “Українське ділове мовлення” можуть бути використані в інших вузах нефілологічного циклу.

Особистий внесок здобувача полягає у:

- побудові й експериментальній апробації теоретико-практичної моделі формування культури ділового мовлення;
- уточненні традиційних та сучасних методів навчання культури ділового мовлення (історичного, пізнавального, проблемного), які сьогодні активно використовуються у навчальному процесі.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічним обґрунтуванням його вихідних позицій, застосуванням комплексу методів, адекватних об'єктові, предметові, меті та завданням дослідження; дослідно-експериментальною роботою і можливістю її відтворення, кількісним та якісним аналізом отриманих результатів.

На захист виносяться:

- 1) методика навчання ділового мовлення і методична система формування у студентів економічного факультету (спеціальності “Облік і аудит”, “Менеджмент організацій”) мовленнєвих умінь і навичок, необхідних у майбутній фаховій діяльності;
- 2) запропонована система контролю та перевірки якості знань студентів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри українознавства Миколаївської державної аграрної академії (1995-1998 рр.); висвітлювалися у доповідях та повідомленнях на міжнародних конференціях: Київ (1996), Херсон (1996, 1997), Одеса (1998); на всеукраїнських: Херсон (1994, 1995), Львів (1996), Миколаїв (1997, 1998); міжвузівських, регіональних, наукових, науково-методичних конференціях: Миколаїв (1996, 1997).

За результатами дослідження опубліковано 13 робіт, у т.ч. 4 статті у фахових виданнях (1998-1999 рр) загальним обсягом особистого внеску 67 сторінок.

Основні результати дослідження впроваджено в Уманській сільськогосподарській академії (довідка № 234 від 06.05.99), в Одеському державному сільськогосподарському інституті (довідка № 61 від 29.01.99), у Миколаївському державному комерційному технікумі (довідка № 100 від 11.05.99), у Миколаївській філії НаУКМА (довідка № 1/541 від 20.05.99), у Вознесенському сільськогосподарському технікумі (довідка № 02/124 від 19.05.99).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертації викладено на 173 сторінках. Текст дисертаційного дослідження містить 15 таблиць, 2 рисунки, 1 технологічну карту-схему, діаграму на 17 сторінках. Додатки займають 54 сторінки. Список використаних джерел подано на 17 сторінках (281 найменування).

Структура та зміст роботи

У вступі обґрунтовано вибір, актуальність та доцільність дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, сформульовано гіпотезу, методологічні та теоретичні основи й методи дослідження, розкрито його наукову новизну, теоретичне і практичне значення, визначено основні положення, що виносяться на захист, особистий внесок здобувача, наведено дані про апробацію дослідження і впровадження його результатів у практику вищої школи.

У першому розділі “Науково-теоретичні основи дослідження культури ділового мовлення у лінгвістичній літературі” розглянуто найважливіші лінгвістичні поняття, що лягли в основу дослідження (ділове мовлення, комунікативні якості ділового мовлення, ознаки усного і писемного ділового мовлення, комунікативні одиниці ділового мовлення) та відмінності в їх трактуванні.

Теоретичні і практичні завдання загальної мовленнєвої культури стали нині й активним завданням розвитку нової галузі лінгвістичної науки, якою є культура ділового мовлення.

Проблеми її досліджувалися і досліджуються вітчизняними мовознавцями і методистами (І.Білодід, О.Біляєв, В.Русанівський, Н.Бабич, В.Мельничайко, М.Пентилюк, Л.Паламар, Г.Сагач, С.Шевчук та ін.).

Визначальними у розкритті поняття “культура ділового мовлення” є три основних значення: суб'єктивне, об'єктивне, гносеологічне, за якими культура ділового мовлення розглядається як сукупність знань, умінь і навичок усного і писемного мовлення; як система властивостей, ознак, функцій ділового мовлення; як галузь лінгвістичних знань про систему комунікативних якостей ділового мовлення, вчення про його культуру (Л.Соколова, Є.Капащинська, Б.Головін та ін.).

Практичні потреби формування культури ділового мовлення вимагають чіткого визначення критеріїв його комунікативних якостей, нормативної бази.

В основу дослідження комунікативних якостей ділового мовлення покладено систему поглядів і рекомендацій, вироблену ще античними теоретиками поезики й ораторського мистецтва (Цицерон, Красс, Галікарнаський) і представниками Празької лінгвістичної школи; українськими і російськими мовознавцями (В.Виноградов, В.Костомаров, Б.Головін, І.Білодід, М.Ілляш, Л.Булаховський, А.Коваль, Л.Рахманін, Л.Павлова, Л.Мацько, Є.Чак, Л.Паламар та ін.).

Комунікативні якості ділового мовлення зосереджені у головному елементі документа, тобто одиниці писемного мовлення, – тексті.

Текстові як вищій комунікативній одиниці велику увагу приділяють мовознавці і методисти (Н.Бабич, В.Мельничайко, М.Пентилюк, Л.Савенкова, Г.Сагач та ін.), зазначаючи, що проблеми відтворення специфіки ділового текстотвору безпосередньо пов'язані з вибором способів, прийомів передачі компонента одиниць різних рівнів мови – ділової термінологічної лексики (загальномовної, вузькогалузевої, власне ділової), словотворчих засобів, синтаксичних структур, мовних кліше тощо.

Ділове текстотворення має необмежені можливості для реалізації культури ділового мовлення у різних ситуаціях, для аналізу мовних засобів (лексичних, граматичних, стилістичних), для формування умінь і навичок мовленнєвої діяльності студентів. Однак, ще недостатньо використовуються дидактичні можливості текстів документів, пов'язаних з бухгалтерською, аудиторською, економічною діяльністю, помітне неточне вживання бухгалтерських, економічних термінів, лексики.

Важливу роль у формуванні комунікативних якостей ділового мовлення відіграє вміле варіювання літературних норм залежно від умов спілкування, умов реалізації мовних засобів. Багато дослідників (Ю.Скребнев, А.Панфілов, В.Іцкович, М.Пилинський) визначають характерні норми окремих функціональних стилів, неоднакову вагу норм на різних мовних

рівнях. Найбільш наочними функціонально-стилістичними нормами у діловому мовленні є лексичні, фразеологічні, ситуативні, стилістичні норми, які регулюють вибір слів, словосполучень відповідно до сфери комунікації.

Завдання вищої школи у формуванні культури ділового мовлення полягає в тому, щоб визначити головний об'єкт, яким має бути мовна діяльність студента. Теорію мовної діяльності розроблено О.Леонтьєвим, Т.Рябовою, І.Зимньою та іншими послідовниками видатного психолога і педагога Л.Виготського.

У практичному застосуванні цієї теорії ми керувалися науково обґрунтованими принципами комунікативності, ситуативності, варіантності, свідомості, дотримуючись яких можна досягти високого рівня мовленнєвої культури, розширити можливості самореалізації, самовдосконалення.

Другий розділ “Організаційно-методичні основи формування культури ділового мовлення” присвячений аналізу чинних програм мовного курсу, що читається на нефілологічних факультетах вищих закладів освіти, ролі посібника у формуванні культури ділового мовлення, аналізу традиційних і сучасних методів, прийомів, принципів навчання, які сьогодні активно використовуються у навчальному процесі.

Програма з курсу українського ділового мовлення має бути чітко окреслена за змістом і структурою завдань і вправ та послідовністю їх виконання, реалізацією дидактичних принципів навчання, забезпечувати ефективний контроль та керування навчально-тренувальним процесом на основі науково обґрунтованих компонентів навчання: лінгвістичного, етнокультурологічного, методологічного (Л.Булаховський, А.Медушевський, О.Біляєв, Л.Скуратівський, Л.Симоненкова, Г.Шелехова).

В основу пропонованої нами програми покладено модульний принцип навчання, який передбачає комплексний підхід до формування культури усного і писемного ділового мовлення студентів економічного факультету (спеціальності “Облік і аудит” та “Менеджмент організацій”). Блочно-пошуковий виклад навчальних тем дає змогу викладачеві організувати цілісне сприймання студентами нових знань у єдності з відомими, осмислити їх системно, а не як окремі факти.

Оволодіння принципом модульності досягається шляхом застосування різних форм і методів навчання, підпорядкованих загальній темі курсу ділового мовлення у його блочному варіанті (див. технологічну карту-схему до одного з навчальних міні-модулів).

Культура усного і писемного ділового мовлення

Теоретичні знання Призначення документа Історичний експурс Вимоги до тексту Основні реквізити Ділові терміни	Орфографія Основні правила правопису: • вживання великої літери; • написання прізвищ, імен, по батькові і т.д.	Граматика Особливості вживання частин мови Граматичні категорії роду, числа, відмінків Синтаксична основа документа	Лексика Складні випадки слововживання Дотримання правил лексичної сполучуваності Особливості вживання синонімів, паронімів у заяві	Фразеологія Вживання фразеологічних форм; усгалених конструкцій, кліше (Фразеологічні моделі-гізди)	Орфоєпія Вимова і наголос	Ділове спілкування Ділова бесіда Ділова розмова Ділове засідання Ділова нарада
Культура висловлювання	Культура письма	Культура форми слова	Культура слововживання	Культура вибору фразеологічних одиниць	Культура вимови	Культура спілкування
Мовленнєві норми	Орфографічні норми	Граматичні норми	Лексичні норми	Фразеологічні норми	Орфоєпічні (вимовні) норми	Норми мовленнєвого етикету

Види вправ і завдань

Дослідження Реферати Усне повідомлення Укладання словника ділових термінів Конспектування Тестова перевірка знань ділових термінів	Словниковий, орфографічний диктант Система вправ і завдань на засвоєння основних правил правопису Редагування Тестова перевірка засвоєного матеріалу	Вправи на добір, вибір і вживання частин мови у тексті заяви. Переклад Моделювання Конструювання, складання текстів документів Різновиди диктантів Тестова перевірка	Вибір слів Моделювання Переклад Укладання словників Редагування Система вправ на слововживання Комунікативні вправи Тестова перевірка	Добір, вибір фразеологічних одиниць. Переклад Моделювання (фразеологічні моделі) Вправи на конструювання синтаксичних моделей Комунікативні вправи Тестова перевірка	Вправи на правильний вибір слів з подвійним наголосом, на розстановку наголосів, утворення і вимови слів, уживаних у заявах. Тестування	Діалог Відповіді на запитання Рольові ігри, імітаційні ситуації Усні комунікативні вправи Мовленнєві вправи
---	---	---	--	--	--	---

Потребу вивчення мовного курсу у вищій школі мовознавці пояснюють по-різному, суперечливо трактується зміст навчальної дисципліни, навчальних програм та методичні засади викладання практичного курсу (Л.Мацько, Л.Савченко, Я.Януш, Л.Паламар та ін.). Відтак, за останні роки з'явилися навчальні посібники з досить відмінною орієнтацією на завдання курсу "Українське ділове мовлення".

Структура сучасних посібників з українського ділового мовлення повинна відповідати принципам проблемності (М.Шкільник, О.Текучев, О.Біляєв, М.Махмутов), діалогічності (Л.Паламар, В.Скалкін, Т.Дученко), модульності (А.Фурман, О.Калугін), забезпечувати реалізацію комунікативно-діяльнісного принципу навчання (Л.Паламар, М.Пентилук, С.Єрмоленко, О.Біляєв та ін.), використання різновидів навчальних моделей, які не є статичною ілюстрацією до певного мовного явища, а концентрованим образом, типом самого явища.

В основу створення методики навчання культури ділового мовлення ми поклали:

- історичний метод, який сприяє глибшому осмисленню історичних подій, що стали матеріалом багатьох документів – довідок, циркулярів, указів; передбачаючи добір лексичних (синонімічних) форм до назв документів (*заява* – *супліка, прошеніє, доношеніє; офіційне повідомлення* – *промеморій; лист* – *цидула, цидулка, рескрипт, реляція* і т.ін.); дослідження особливостей мови ділових документів;
- пізнавальний метод, який передбачає систематичне застосування пізнавальних завдань, прийомів учіння (спостереження, аналогія, експеримент), озброюючи студентів інструментами пізнання, умінням працювати над навчальним матеріалом, засвоюючи ділову, термінологічну, професійну лексику;
- проблемно-пошуковий метод, який вимагає вирішення проблемних завдань,

створення проблемних ситуацій, розв'язування проблемних задач у практиці різних галузей народного господарства, у діловій сфері, долаючи труднощі як під час складання текстів документів, так і в пошуках типових мовних зворотів для професійного спілкування;

- метод моделювання як один з основних методів пізнання закономірностей мовних явищ допомагає утворювати нормативні (лексичні, фразеологічні, словотвірні, ситуативні) моделі, які гарантують дотримання правил слововживання, словосполучуваності для конкретного тексту документа, конкретної ділової ситуації.

Одним з найефективніших методів підвищення як культури ділового мовлення, так і рівня кваліфікації майбутніх фахівців є організація імітаційно-рольових ігор, ділових ситуацій, які ми широко застосовували як під час вивчення мови ділових документів, так і створення умов, наближених до майбутньої виробничої діяльності студентів.

Діалогічні, полілогічні, імітаційно-рольові ігри доповнюють систему пізнавально-проблемних завдань до кожного навчального модуля, виконуючи важливу функцію розвивального навчання, вільного спілкування на задану тему, пов'язану з майбутнім фахом.

У третьому розділі “Експериментально-дослідне навчання за розробленою методикою” перевірено ефективність методичної технології навчання мови ділових паперів, модульної системи розвивального навчання, в основу якої покладено структурно-функціональний, комунікативно-діяльнісний підхід до формування культури ділового мовлення студентів – майбутніх обліковців, аудиторів, менеджерів.

Експериментальне дослідження здійснювалося з урахуванням таких напрямів мовної підготовки студентів:

- оволодіння системою теоретичних знань сучасної лінгвістичної науки;
- формування умінь і навичок, необхідних студентам для роботи з документацією, її оформленням і вмільм використанням у професійній роботі;
- удосконалення мовленнєвих якостей у процесі ділового спілкування;
- вироблення лінгвометодичних умінь роботи з лексичним, граматичним, стилістичним матеріалом відповідно до вимог практичного курсу.

Логічно осмислені частини навчального матеріалу з пакетом дидактичних засобів сприяли опануванню тематичних блоків і контролю набутих знань з погляду їх гнучкості, динамічності, дієвості, усвідомлення їх перспективи.

Викладання навчального матеріалу укрупненими блоками, вироблення навичок застосування набутих знань у стандартних і нестандартних ситуаціях поставило завдання пошуків іншого підходу до планування практичних занять, завдяки яким у студентів формується позиція діяльнісного, а не вербального навчання.

Модульна система дала змогу застосовувати різні нестандартні форми практичної роботи, створювати і досліджувати нові технології навчання (рольові, ділові ігри, конкурси, монологи, діалоги, полілоги тощо).

У ході експериментального дослідження було використано вправи, що включали лінгвістичний експеримент, моделювання, переклад, редагування, синонімічні, паронімічні

заміни; розширення, згортання текстів документів, ділових текстів.

В основу дослідного навчання поряд із традиційними методами особистої участі викладача у виконанні складних і різнопланових функцій діагностування навчального процесу було покладено тестовий контроль і перевірку якості знань студентів, який би відповідав кваліметричним вимогам на основі розроблених тестових завдань, що на сьогодні є найбільш об'єктивною формою контролю знань студентів.

З метою дослідного навчання відпрацьовано технологію створення тестів до кожного навчального модуля. Усі групи тестових варіантів перевірки якості знань студентів застосовувалися під час виконання як усних, так і письмових вправ.

Навчальний експеримент проводився на I курсі економічного факультету Миколаївської державної аграрної академії протягом 1995-1996, 1996-1997, 1997-1998 н.р. і охоплював 237 осіб, які були розподілені на контрольні (КГ) та експериментальні (ЕГ) групи. У КГ налічувалося 106 студентів, в ЕГ – 131. Такої кількості студентів було достатньо для успішного проведення формуючого експерименту.

У КГ заняття було організовано за робочою програмою курсу “Українське ділове мовлення”, ЕГ – за запропонованою нами навчальною методикою.

Перевірка результатів формуючого експерименту складалася з кількох поетапних зрізів, які проводилися у травні-червні 1996, 1997, 1998 років.

У ході експериментального навчання під час вивчення ділової, термінологічної лексики і виконання практичних лексичних вправ на вживання паронімів, омонімів, синонімів значну увагу було приділено їх призначенню у текстах документів, у комунікативному процесі. Як показує контрольний зріз, це дало позитивні результати в ЕГ, де практикувалося моделювання ситуацій, явищ, утворення різного типу моделей-гнізд (синонімічних, паронімічних, словотвірних, фразеологічних).

Еволюція рівнів лексичної грамотності студентів ЕГ на кінець дослідного навчання була такою: низький рівень – 5,8%; середній – 22,3%; достатній – 30,1%; високий – 31,8%.

У КГ: низький – 21,8%; середній – 28,6%; достатній – 29,2%; високий – 20,4%.

На основі кількісного аналізу тестового контролю та перевірки якості знань студентів ЕГ і КГ можна зробити висновок, що студенти ЕГ показали вищий рівень знань у порівнянні зі студентами КГ. Вони вміють краще редагувати, знаходити правильні варіанти перекладу, добирати синоніми; визначати варіанти правильних пояснень ділових, бухгалтерських, економічних термінів; добирати й утворювати применникові конструкції; пояснювати іншомовні слова тощо.

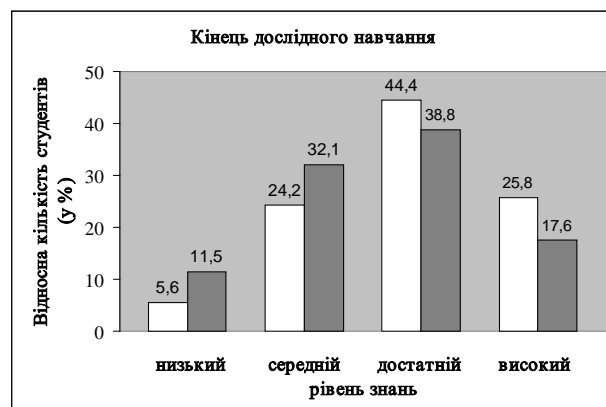
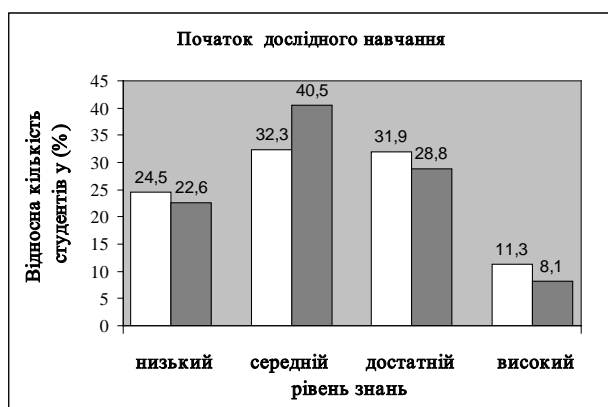
Використання аспектно-тренувальних вправ, побудова тематичних діалогів: переговори щодо надання кредитів, щодо організації виробництва, погашення заборгованості, укладання договорів; запитально-відповідальні вправи; вправи на складання кросвордів засвідчили, що достатній рівень інтелекту показали 45 студентів ЕГ (34,3%), 28 – КГ (26,4%); середній – 68 студентів ЕГ (51,9%), 53 – КГ (50%); низький – 18 студентів ЕГ (13,8%), 25 – КГ (23,6%).

Якісний аналіз контрольних творчих диктантів на теми: “Менеджмент – шлях до успіху”, “Оренда та її проблеми”, “Лізинг”, “Факторинг” та ін. виявив перевагу студентів ЕГ у влучному вставлюванні термінів, кліше, типових мовних зворотів, применникових конструкцій у тексти диктантів.

Кількісний і якісний аналіз результатів дослідного навчання підтверджує ефективність розробленої методики викладання культури українського ділового мовлення студентам аграрного вузу (див. діаграму).

Рівні володіння культурою ділового мовлення студентів ЕГ та КГ на початку і в кінці експерименту

□ - ЕГ
■ - КГ

Теоретичне та експериментальне вивчення проблеми дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. Потребу у формуванні культури ділового мовлення, що є складовою частиною загальної культури суспільства, має задовольнити практичний курс “Українське ділове мовлення”, головне завдання якого – сформувати свідоме ставлення студентів до мовної діяльності через складну систему ділової документації як засобу впливу на ділові відносини між суб’єктами підприємницької діяльності, аудиторських податкових служб, фермерських орендних господарств; документів як засобу відображення змін у системі економіки, господарського життя, появи нових виробничих структур відповідно до вимог часу.

2. Методика викладання практичного курсу з урахуванням принципів, методів, прийомів формування культури ділового мовлення в його писемній формі (ділові папери) і в усній (ділові засідання, наради, збори і т.ін.) може забезпечити належний рівень мовної і мовленнєвої компетенції студентів, ґрунтуючись на комплексному, багатоаспектному підході до формування культури ділового мовлення через:

- мову ділових паперів з використанням дидактичних можливостей текстів як реальної одиниці документів з обґрунтуванням критеріїв їх вибору;
- мову спеціальних (фахових) текстів, пов'язаних з майбутньою професією студентів;
- мову ділового спілкування як засобу реалізації комунікативних якостей усного

ділового мовлення.

3. Однією з важливих умов формування комунікативних якостей ділового мовлення є врахування аспектів культури ділового мовлення (історичного, теоретико-практичного, проблемно-пошукового) на психолого-педагогічних засадах підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності.

4. Обґрунтовані критерії вибору текстів ділової документації сприяли підвищенню ефективності функціонування мінімальних і максимальних одиниць усного і писемного мовлення.

5. Формуванню культури ділового мовлення має відповідати характер дидактичного матеріалу, що передбачає вивчення фахової документації, текстів офіційно-ділового стилю; використання уміло складених міні-словників, довідників, створення авторитетних навчальних посібників. Визначальною має бути не форма фахових документів, а використання в них комунікативних одиниць на різних мовних рівнях залежно від профільної галузі (лексика, словосполучення, речення і текст – як вища комунікативна одиниця).

6. Запропонована система завдань і вправ (аналітичні, репродуктивні, мовні і мовленнєві, ситуативні, пізнавальні, проблемні і т.ін.) спрямовує на формування як загально-мовленнєвих, так і ділових, професійних умінь; форми використання якої апробовано на різних етапах навчання культури ділового мовлення. Визначено комунікативну роль текстів ділової документації як важливого засобу формування якостей ділового мовлення; місце і роль навчального перекладу у формуванні культури ділового мовлення з метою застереження від згубного впливу інтерференції в умовах білінгвізму.

7. Оволодіння культурою ділового мовлення неможливе без умілого утворення і використання лексичних, фразеологічних, словотвірних, граматичних моделей, моделювання ситуативних фраз, надфразових єдностей тощо.

8. Позитивний вплив на ефективність і результативність навчального процесу має структурування матеріалу за модулями, що дає можливість об'єднати в них найсуттєвіші теоретичні та практичні завдання, орієнтувати на лексичні, ситуативні, стилістичні норми офіційно-ділового стилю, досягаючи культури слова, думки, висловлювання, культури запису і т.ін. Експериментальна перевірка довела ефективність модульної системи у забезпеченні належного рівня знань мови документів, у виробленні практичних умінь і навичок ділового спілкування, публічного мовлення.

9. Створена раціональна система формування культури діалогічного мовлення студентів, розроблена ділова розмовна тематика на матеріалах спеціальностей “Облік і аудит” та “Менеджмент організацій”, ґрунтується на важливих принципах комунікативної спрямованості, моделювання типових мовленнєвих ситуацій, принципів мовленнєвої компетенції студентів, тобто здатності їх до ділового спілкування. Методика навчання клішованого діалогічного мовлення на основі ситуативно-тематичного мінімуму сприяла досягненню високого рівня клішованості мовлення студентів залежно від функціонального призначення.

10. Тести як найбільш об'єктивна форма контролю є дієвим засобом підвищення активності студентів, розширення можливостей вибору ними правильних, доцільних,

доречних форм як для усного, так і для писемного ділового мовлення, засвоєння законів логічної лексичної сполучуваності, складних випадків слововживання тощо. Обгрунтовано ефективність застосування нових прогресивних технологій навчання, якими є модульно-рейтингова система і тестовий контроль.

11. Експериментальна перевірка теоретико-практичної моделі формування культури ділового мовлення студентів аграрних закладів освіти виявила суттєве підвищення рівня сформованості в них мовленнєвих здібностей, комунікативних умінь і навичок, готовності до ділового спілкування. Методика навчання мови ділових паперів як складової частини загального курсу може бути використана як альтернативна до методичних розробок, упроваджених у вищих закладах освіти.

Основні результати проведеного дослідження відображено в таких публікаціях автора:

1. Михайлюк В.О. Фразеологічні особливості ділового мовлення //Вересень. –1998. –№1-2. –с.91-94.

2. Михайлюк В.О. Мова ділових паперів, Листи //Вересень. –1999. –№1. –с.24-28.

3. Михайлюк В.О. Переклад у формуванні культури ділового мовлення //Дивослово. –1999. –№5. –с.26-30.

4. Михайлюк В.О. Моделювання як важливий засіб формування культури ділового мовлення //Дивослово. –1999. –№ 7. –с.28-31.

5. Михайлюк В.О. Форми організації вивчення ділового мовлення у вищих закладах освіти //Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Шляхи реалізації Закону про мови в південно-східному регіоні України”. –Херсон. –1994. –с.55-56.

6. Михайлюк В.О. Форми організації практичного курсу українського ділового мовлення у вузах аграрного профілю //Матеріали науково-теоретичної конференції Миколаївського сільськогосподарського інституту. –Миколаїв. –1994. –с.51-53.

7. Михайлюк В.О. Мова документів, історичних фактів, постатей як засіб формування національної свідомості студентів аграрних вузів //Матеріали Всеукраїнської конференції “Гуманітарна освіта і проблеми виховання молоді”. –Херсон. –1995. –с.33-35.

8. Михайлюк В.О. Фразеологічні особливості ділового мовлення //Матеріали обласної науково-практичної конференції “Перспективні напрямки розвитку АПК Причорноморського регіону”. –Миколаїв. –1996. –с.163-165.

9. Михайлюк В.О. Проблемний підхід до вивчення української ділової мови в російськомовних регіонах України //Матеріали міжнародної наукової конференції “Проблеми утвердження і функціонування державної мови в Україні”. –К.: –1996. –с.122-124.

10. Михайлюк В.О. Культура мовлення і соціоекологія //Матеріали Першої всеукраїнської конференції “Теоретичні та прикладні аспекти соціоекології”. Том 1. –Львів. –1996. –с.106-107.

11. Михайлюк В.О. Проблемний підхід до вивчення українського ділового мовлення //Матеріали Української науково-методичної конференції “Інтеграція та взаємозв'язок процесів впровадження державної мови у вузах, НДУ та підприємствах”. –Миколаїв. –1998. –с.63-66.

12. Михайлюк В.О. Модульна система навчання у практиці викладання українського ділового мовлення //Матеріали Української науково-методичної конференції “Інтеграція та взаємозв'язок процесів впровадження державної мови у вузах, НДУ та підприємствах”. –Миколаїв. –1998. –с.66-67.

13. Михайлюк В.О. Місце і роль документів у формуванні національної свідомості студентів //Наукові праці. Том 3. –Миколаїв. НаУКМА. –1999. –с.170-172.

Анотація

Михайлюк В.О. Формування культури ділового мовлення у студентів аграрного вузу (на матеріалі спеціальностей “Облік і аудит” та “Менеджмент організацій”). Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (української мови). – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 1999.

У дисертації обґрунтовано науково-теоретичні, організаційно-методичні основи формування культури ділового мовлення студентів аграрного вузу, експериментально перевірено на основі впровадження нових технологій навчання методикою реалізації структурно-функціонального, комунікативно-діяльнісного підходів до формування комунікативних якостей ділового мовлення, які визначають рівень мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців економічних галузей аграрного виробництва.

Ключові слова: ділове мовлення, культура ділового мовлення, комунікативні якості, мовленнєва компетентність, навчальний модуль, тест, ділова документація.

Аннотация

Михайлюк В.А. Формирование культуры деловой речи у студентов аграрного вуза (на материале специальностей “Учет и аудит” и “Менеджмент организаций”).

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинскому языку). – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 1999.

В диссертации рассматривается проблема формирования культуры деловой речи у студентов аграрного вуза. Во введении обоснованы актуальность исследования, определены его цель, объект, предмет, сформулирована гипотеза и задачи, освещается научная новизна, теоретическая и практическая значимость исследования, сформулированы основные положения, которые выносятся на защиту, описаны формы апробации работы.

В первом разделе рассмотрены лингвистические понятия, которые легли в основу исследования (деловая речь, коммуникативные качества деловой речи, особенности устной и письменной речи, коммуникативные единицы деловой речи), исследовано различия в их трактовании.

Теоретические и практические задачи общей речевой культуры являются основой для развития новой лингвистической науки – культуры деловой речи, требуют четкого определения критериев её коммуникативных качеств, нормативной базы.

Важную роль в формировании культуры деловой речи играет высшая коммуникативная единица – текст документа, который содержит богатство дидактических возможностей для применения форм, способов, приемов работы с общей, узкоотраслевой, деловой лексикой,

терминами, клише-формами, синтаксическими конструкциями и т.п.

Разработанные нами критерии оценки текстов документов способствовали созданию системы упражнений и заданий, что обеспечило формирование практических навыков и умений студентов.

Практическое применение теории речевой деятельности базируется на научных принципах коммуникативности, ситуативности, вариантности и т.д.

Во втором разделе исследованы организационно-методические основы формирования культуры деловой речи студентов аграрных вузов, обоснованы основные формы, приемы, методы (традиционные и современные), которые используются в учебном процессе.

Проанализированы современные программы как одно из важнейших условий организации и обеспечения высокого уровня культуры деловой речи студентов. Предложено разработанную нами программу, в основе которой модульный принцип обучения, предусматривающий системный комплексный подход к формированию культуры деловой речи.

Структура современных пособий по украинской деловой речи должна соответствовать принципам проблемности, диалогичности, модульности, обеспечивать реализацию коммуникативно-деятельного принципа обучения.

Основой создания методики обучения культуре деловой речи стали исторический, познавательный, проблемный методы, метод моделирования.

Одним из самых эффективных приёмов, способствующих повышению как культуры деловой речи, так и уровня квалификации будущих специалистов является организация имитационно-ролевых деловых игр, ситуаций, диалогической, полилогической речи, применяемых как при изучении языка деловых бумаг, так и создании условий, приближенных к будущей производственной деятельности студентов. Диалогические, полилогические, ролевые, деловые игры дополняли систему познавательно-проблемных заданий к каждому учебному модулю, выполняя важную функцию развивающего обучения.

В третьем разделе проверено эффективность методической технологии обучения языку деловых бумаг, модульной системы, тестового контроля и проверки качества знаний студентов.

В экспериментальном исследовании в соответствии с целью, заданиями и спецификой практического курса была задействована система наиболее оптимальных и эффективных форм учебно-познавательной деятельности студентов: самостоятельная работа, семинарские, практические занятия. Лекция исполняла информационно-познавательную функцию.

Создавая систему упражнений для исследования, мы исходим из того, что это должна быть не статическая последовательность школьных упражнений, а логически продуманная последовательность умственных действий и операций, что основаны на знании особенностей коммуникативных качеств речи.

Количественный и качественный анализ результатов исследовательской работы подтверждает эффективность разработанной методики преподавания культуры деловой речи в аграрных вузах по специальности “Учет и аудит” и “Менеджмент организаций”.

Ключевые слова: деловая речь, культура деловой речи, коммуникативные качества, речевая компетентность, обучающий модуль, тест, деловая документация.

Summary

Mykhailuk V.O. The Formation of Business Speech Culture in Students of Agrarian Higher Educational Establishments (on the material of specialities “Accounting and Audit” and “Management of Organizations”).

The dissertation for a scientific degree of Candidate of Pedagogical Science in the speciality 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching(Ukrainian).

Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 1999.

Scientific-theoretical, organizational-methodological bases of Business Speech culture formation in students of agrarian higher educational establishments his well-grounded in the dissertation. Methods of realization of structural-functional, communicative activities approaches towards forming Business Speech communicative qualities that define speech competence level in future specialists-economists of agricultural production was tested on the basis of the new teaching technologies introduction.

Key Words: Business Speech, business speech culture, communicative qualities, speech competence, teaching modules, test, business documents.